

Téglás János

Babits Mihály és „legkülönb" üldözője, Rákosi Jenő

A huszadik század első két évtizedében a konzervatív szemléletű hivatalos irodalom idegenkedve, ellenségesen fogadta a modern magyar irodalom megjelenését. Érthetetlennek, zavarosnak tartották a világos költői beszédtől eltérő új kifejezésmódját, erkölcstelennek minősítették a hagyományos értékrenddel szembehelyezkedő szerelmi líráját. De a modernizmust kárhoztatták a világháború éveiben (elsősorban 1915–16-ban) megjelent „hazafiatlan" háborúellenes irodalom alkotásai miatt is. A régi és új közötti irodalmi háborúskodás a lapok hasábjain zajlott.

A támadó hadművelet vezére Rákosi Jenő (1842–1929) publicista, író, a fővárosi szellemi élet egyik vezető alakja, akinek – Schöpflin Aladár szavaival – „Tekintélye döntő volt nemcsak politikai, hanem irodalmi és társadalmi kérdésekben is."[1] Ezt a nekrológban leírt mondatot Szerb Antal még a következő megállapítással egészíti ki: „A harcias konzerváció legfőbb tényezője…Több volt, mint a hivatalos irodalom: ő maga volt a hivatalos felfogás az irodalomról."[2] gróf Apponyi Albert hírlapíró fejedelemnek nevezte, Klebelsberg Kunó szerint pedig – a Pesti Hírlapot irányító Kossuth Lajos valamint a Pesti Naplót szerkesztő Kemény Zsigmond mellett, – ő volt a harmadik nagy publicista, aki lapjában, a Budapesti Hírlapban „döntően befolyásolta a nemzetet."[3] Első fellépésétől támadta Adyt, *A Holnap*-antológia megjelenésétől az új irodalmat és a Nyugat írói mozgalmát, a háború kitörése után pedig Adyval és Babitscsal szemben Gyóni Géza hazafias költészetét és példamutató magatartását dicsőítette.

Szigorú kritikák

Rákosi Jenő már 1908-ban felfigyelt a Fogarason tanító költő verseire. *A Holnap*-antológia két kötetéről írt, a modern magyar irodalmat elutasító recenzióiban[4] a hét szerzőből (Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, Miklós Jutka) Ady mellett csak Babits nevét említi meg. Leereszkedő, gúnyos hangon vélekedett költé-

[1] SCHÖPFLIN Aladár, *Rákosi Jenő halálára*, Nyugat, 1929. február 16.
[2] SZERB Antal, *A magyar irodalomtörténet*, Magvető Kiadó, Bp., 1982, 473.
[3] *Rákosi Jenő élete és művei*, szerk. SÜLE Antal, Fővárosi Könyvkiadó, 1930, 9.
[4] [Rákosi Jenő] – ő, *A Holnap*, Budapesti Hírlap, 1908. december 20; [Rákosi Jenő] – ő, *Versek*, Budapesti Hírlap, 1909. május 20.

szetéről. *A Holnap*ban a *Feketeország* című versének érthetetlenségét, félelemkeltő hatását kifogásolta. Gyulai Pálnak is az volt a véleménye, hogy ez a vers „józan ésszel meg nem érthető. S megírni mint lehetett, alig tudjuk elképzelni."[5] A fekete szó több mint negyvenszer történt ismétléséről való „elménckedését" már alig két héttel a cikk megjelenése után Fenyő Miksa is megütközve fogadta. „Vagy elképzelhető-e az – írta a Nyugatban –, hogy aki A Holnap kötetben elolvassa Babits Mihálynak vagy öt kiváló versét, annak a Feketeország című verséről ne jusson egyéb eszébe; >>svarz isz fekete, der Hundt isz fekete, di Haubn isz fekete und jetzt hászt der szolgabiró fekete<<, és ne érezze azt a mély megrendülést – mély lelkeknek önmagát romokba döntő viharját – mely a játékos szavakat élettel teliti."[6] A kritika érzékenyen érintette a „Tomi"-ban tartózkodó költőt. Elkeseredve írta Kún József barátjának 1909. január 4-én: „Az irodalmi hercehurcák, s az hogy Rákosiék, Gyulaiék, általam nagyrabecsült kiváló emberek épen belém ütköznek, mint botránykőbe, s elrettentő például citálják jóhiszemű s egy kis jóhiszemüséggel mindenesetre megérthető verseimet, – anyira elkedvetlenítenek, hogy alig irok valamit, s a régieket is a fiókomban tartogatom, szinte szégyellve, hogy költő vagyok…" Még az is megfordul a fejében, „hogy abba is hagyom ezt a szomoru mesterséget."[7] *A Holnap új versei* (1909) című kötetből pedig a Légudvarról (*A világosság udvara* – TJ) írt versét próbálja lejáratni. Azt állítja, hogy „egy utálatos vers, anyaga piszkos, gondolat nincs benne, teljesen céltalan". A vers mottójának első két mondatát – „Értőknek, nem félreértőknek. Csonka világtükör volna a művészet, ha a rútat mindig kikerülné." – is a szerző ellen használja fel. Kioktató hangon írja: „Ki hitette el a Légudvar költőjével, hogy a rútat a művészet mindig kikerülte. Babits úr nem tartozik az *Értők* közé, különben tudná, hogy a művészet sohasem kerülte ki a rútat, ha művészi céljaihoz szüksége volt rá; ellenben sohasem kerülte csak azért, mert rút. Más a rútat ki nem kerülni, és más a rút kultuszát űzni. Én bizony hiszem, hogy a Légudvarról is lehet szép és jó verset írni, de nem Babits Mihálynak."

A két kritika elmarasztaló, költői tekintélyét romboló sorai ellenére 1909 nyarán elküldte neki első kötetét, a *Levelek Iris koszorújából* című könyvét a következő ajánlással: „Méltóságos/ Rákosi Jenő/ urnak/ régi bámulata és a/ szigorú kritikáért való/ tiszteletteljes hálája jeléül/ Babits Mihály."[8] Nincs adatunk (levél, ismertető cikk) arra, hogy mi volt Rákosi

[5] f. [Früchtl Ede = GYULAI Pál], *A Holnap*, Budapesti Szemle, 1908. december.
[6] FENYŐ Miksa, *Hadi készülődések*, Nyugat, 1909. január 1.
[7] *Babits Mihály levelezése 1907-1909,* s.a.r. SZŐKE Mária, Akadémiai Kiadó, Bp., 2005, 180-181.
[8] *Babits Mihály kéziratai és levelezése (Katalógus) I-IV.*, összeáll. CSÉVE Anna, KELEVÉZ Ágnes, MELCZER Tibor, NEMESKÉRI Erika, PAPP Mária, Bp., Argumentum, 2008. 1, 454.

véleménye a 39 verset tartalmazó kiadványról, de talán éppen azért nem reagált a küldeményre, mert nem szerette az „Ady-epigon" költő verseit.

1912 végén *A pokol* tiszteletpéldányát is eljuttatta hozzá. Rákosi Jenő akkor már hosszú levélben gratulált a munkához, melyben elismeréssel írta azt, hogy Dante művét „teljesen élveztem a maga fordításában". Némi iróniával azonban kifogásolja, hogy a mű „számos sora döczög, a folyamatosság kárára. De ezt csak azért mondom, hogy mondjam, s hozzá tegyem, hogy könnyü volna rajta segiteni, de persze csak egy harmadiknak".[9] A következő év elején öt versolvasmányáról írt cikkében Dante művéről is beszámolt. Elsősorban az olasz költő műveltségét dicsérte. Az eposz nyelvéről azt állapítja meg a Budapesti Hírlapban: „ha Babitsból ítélem meg, csoda gazdagnak, sulyosnak és mégis mondataiban egyszerünek és természetesnek kell mondanom." *A pokol* művészi formájáról, verseléséről pedig csodálattal jegyzi meg: „Ez micsoda gondos forma az egymásba fonódó, kapcsolódó rímjátékkal!" – (1915 őszén, a Babits elleni hajszát elindító cikkében hatásosan állítja szembe az „adysta" költő *Játszottam a kezével* című versét a tehetséges műfordító Dantéjával. Értetlenkedve írja: „Az a kérdés, azonos-e ez a Babits azzal az adistával [!], aki fiatalsága első bűneiért Dante Poklának a fordításával vezeklett meg. Ha azonos, akkor úgy látszik, visszaesett ifjúkori bűnébe, ami elég különös, mert Dante fordításához tehetség, ügyesség, gond és kimeríthetetlen lelkesség kell. Aki pedig mindezzel rendelkezik, és végigeszi magát becsülettel Dante Poklának iszonyatos tölcsérein – hogy az miért térhet vissza a Cséri-féle telepekre s ott turkálni gyöngy után: az nekem érthetetlen.")

Irodalmi háború három verssor miatt

Rákosi Jenő a szigorú, lekezelő kritikák és a Dante fordítás jelentőségét némi fenntartással elismerő sorok után három évvel újra, minden eddiginél keményebb hangon indít támadást Babits ellen. A Budapesti Hírlap főszerkesztőjének haragját a Nyugatban a világháború második évében (1915. augusztus 16-án) megjelent *Játszottam a kezével* című vers váltotta ki. A közelmúlt, a „nemrég" emlékeit felidéző költemény játékos szerelmi vallomás, melyben áradó lelkesedéssel beszél a kedves kezének szépségéről. Ezért a már elérhetetlen kézért még most is minden áldozatra kész lenne:

„nagyobb örömmel ontanám
kis ujjéért a csobogó vért,
mint száz királyért lobogóért!"

[9] *Babits Mihály levelezése 1912 – 1914*, s.a.r. PETHES Nóra, VILCSEK Andrea, szerk SIPOS Lajos, Bp., Akadémiai Kiadó, 2007, 20-21.

A befejező sorok születéséről néhány évvel később azt mondta Babits Szabó Lőrincnek, hogy „háború volt és így írtam be készakarva, háború elleni célzattal". De a költő azt is bevallotta fiatal barátjának: „Nem gondoltam, hogy botrány lesz, csak hogy dühöngeni fognak, a hazafiak."

Krúdy Gyula már egy hét múlva „tüneményes" szerelmes versként ünnepli, mely a közeljövőben „rajongások, hódolások, elbámulások" tárgya lesz. Az utolsó sorokról pedig mosolyogva állapítja meg, a költők a „szerelem miatt a tóba ugranak."[10]

A 8 strófás 48 soros vers utolsó három sorának „felháborító" tartalmát csak a megjelenés után két hónappal később fedezte fel Rákosi Jenő, aki ekkor még azt remélte, hogy a háborús győzelemhez nagymértékben hozzájárul az, ha a „hazafiatlan" hangot kiűzik a közéletből és az irodalomból. Ezért – Kosztolányi Dezső szavaival – ő „politikát keresett abban is, amiben nem volt más, mint a szavak önmagáról való költészete és nem értette meg a régi formák szétrombolását…"[11] sem. Lapjában, a Budapesti Hírlapban a modern irodalmat érintő dühös kritikáit már korábban is hatásosan, érdekesen építette fel. Egy Dunántúli nevű lelkes és jól értesült olvasónak a „Tisztelt Szerkesztő Úr"-hoz küldött, az új ellen ingerülten tiltakozó beszámolóit közölte *Levelek* címen. Az újság 1915. október 20-i számában azért aggódik Dunántúli, hogy „az Ady-féle irodalmi irányzat megtalálja útját iskoláinkba is." A Babits elleni támadást látszólag nem Rákosi és nem is Dunántúli kezdi, hanem egy „harmadik" személy, egy újabb „névtelen" levélíró, aki a tanár úr tevékenységéről így panaszkodik Dunántúlinak: „Méltóztassék csak a Nyugat augusztus 16-i számát nagybecsű figyelmére méltatni, ahol egy Babits Mihály nevű úr versében az olvasható, hogy Kedvesének kisujjáért szívesebben áldozná föl

a lobogó vért,

Mint száz királyért, lobogóért!

Aki ezt írta, magyar állami gimnáziumban, az állam jóvoltából hazafiságra oktatja a gondjaira bízott gyermekeket. Milyen lehet egy olyan ember hazafias érzülete, aki ebben a rettenetes, hekatombák alatt nyögő időben ilyen cinikus kijelentésre hajlandó."

---

[10] KRÚDY Gyula *Úti napló*, Magyarország, 1915. augusztus 22.; [Krúdy Gyula] K., *Egy verssor körül*, Magyarország, 1915. november 11. - Szénási Zoltán tanulmánya (*Háború a szövegek mélyrétegeiben Babits Mihály 1916-1919 között keletkezett, kéziratban maradt töredékeiről*) szerint „A mai olvasó számára nem könnyű megérteni, hogy miért válhatott a korabeli nacionalista háborús sajtó szemében botránykővé Babits szerelmes verse." – Fráter Zoltán is megállapítja azt, hogy a „Játszottam a kezével befejezését kivéve a háború szörnyűsége még sejtetve sem dereng e sorok mögött." (*A „háborús versek" szcenikája = „ …ki mit lát belőle" Nézőpontok Babits lírájának értelmezéséhez*, szerk. KELEVÉZ Ágnes és LENGYEL Imre Zsolt, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Bp., 2017., 115.

[11] KOSZTOLÁNYI Dezső, *Rákosi Jenő*, Nyugat, 1920. november

A hónapok óta tartó, gyakran durva, személyeskedő hangon zajló polémiában most már Ady mellett Babits lesz a legfőbb célpont. A három verssor miatti hosszú hírlapi csatározásba bekapcsolódott 16 fővárosi és vidéki lap mintegy ötven cikkben foglalkozott (támadó vagy a védő céllal) a verssel, annak utolsó három sorával, a szerzővel és foglalkozásával, valamint a magyar tanárok nevelő munkájával. A harc során közel kétszázszor írják le a nevét és mintegy harmincszor idézik pro vagy kontra a kisujjra vonatkozó három sort. A Budapesti Hírlapban december 5-ig tizennégy cikk jelenik meg, ebből nyolc levelet (hatot Babits ellen!) Dunántúli írt. A sajtóhadjáratban résztvevők közül (az érintetteken kívül) huszonnyolc író, újságíró neve (vagy álneve) ismert.[12] – Az újságok név szerint csak Babitsot, a költőt és tanárt vádolják, munkahelyét, a gimnáziumot és hivatali főnökét, Gaal Mózes igazgatót azonban nem nevezik meg.[13]

Fenyő Miksa a Nyugatban, Ady Lajos pedig az Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönyében védelembe veszi a költőt. A Közlöny szerkesztője azért háborodik fel, mert a Budapesti Hírlap olyan cikket közölt, „melynek írója a névtelenség kényelmes leple alatt egyszerűen hazafiatlansággal vádolja meg Babits Mihályt, egyúttal – sunyin és kertelő módon – föl is híván reá a >>magyar állam<< figyelmét." Arra kéri Dunántúlit, hogy „ne fedezzen fel minden héten egy-egy hazaáruló tanárt". Rákosi Jenő e „megdöbbentő nyilatkozat"-ot olvasva, november 4-én az ifjúság megrontásával vádolja a Közlönyt, mert szerinte a verset megismerve „a fiatalság szívében meghasonulva néz a lobogóra és a – tanár úrra: kinek higgyen? Annak-e, akit az állam kirendelt és fizet arra, hogy a fiatalságot nevelje vagy – magának az államnak, mely szorongattatásában zászlaja alá hívja".

Ennek a *Levél*nek a hatására a X. kerületi tisztviselőtelepi állami főgimnázium 15 tagú tantestületének 7 tagja – dr. Várdai Béla magyar–latin, Kőszegi László német–görög–történelem és Kimnach Ödön német–latin–magyar szakos tanár kezdeményezésére – másnap rendkívüli tanácskozás összehívására kéri Gaal Mózes igazgatót „Babits Mihály nyilatkozataival szemben való vélemény" tárgyában. A november 5-én kezdődött kétnapos értekezleten a résztvevők – a jegyzőkönyv szerint –

[12] Abonyi, Ady Lajos, Andor József, [Burián Károly] b.k., [Dapsy Gizella] Nil, Fenyő Miksa, Halmi Bódog, Hatvany Lajos, Herczegh Mihály, Ignotus, Juhász Árpád, Kaffka Margit, Kőszegi László, Krúdy Gyula, M.Gy., Mariay Ödön, [Márkus László] Marco, Milotay István, Nagy Barna, Nagy Lajos (Gyurói), Pekár Gyula, Sajó Sándor, Sütő Nagy László, Szentirmay Imre dr., [Szép Ernő] ***, [Szilágyi Sándor] Szidor, Túlontúli Leszidor [Hatvany Lajos?, Bíró Lajos?], Várdai Béla.

[13] Csak Kaffka Margit említi meg egy kefelevonatban fennmaradt cikkében Gaal Mózes nevét, aki méltányolja Babitsot, mint „jó munkaerőt és senkinek nem vétő, békés kollégát." = *A vádlott 1996*, 78.

megállapítják, hogy Babits Mihály „a tanártestület becsületének, jó hírnevének is egy részét hordozza, tehát e vád, gyanúsítás az egész testületet is éri", ezért arra kérik a költőt, „hogy a nagy nyilvánosság előtt ez ügyben nyilatkozatot tegyen". A november 6-i ülésen már Babits Mihály is jelen van, és kijelenti, a kért nyilatkozatot megteszi, és sajnálja, hogy „szavainak félremagyarázása folytán, akár közvetve, akár közvetlenül kellemetlen érzéseket, okozhat kollégáinak." Hozzáteszi azonban azt is, hogy a „tanári hivatást senki sem becsüli nála többre." Az értekezlet ezzel az ügyet formálisan „elintézettnek látja", a jegyzőkönyvet – Dienes Pál kivételével – mindenki aláírja. Gaal Mózesnek – aki, Török Sophie szerint, „atyai szeretettel és férfias bátorsággal" vigyázott a költőre – minden tekintélyét felhasználva sem sikerült elsimítania az „ártatlan verssorok" kommentálása miatti ellentéteket. Csak annyit ért el, hogy a feltehetőleg legélesebb megfogalmazások nem kerültek a jegyzőkönyvbe, de „garantáló szava" után sem fogadta el a testület néhány tagja, hogy a hazafiatlanság vádja félreértésen alapul. A tanácskozás tehát nem hozott nyugalmat a tantestületben, ezt a jegyzőkönyv két hiányzó, ismeretlen szövegű melléklete sejteti: Dienes Pál Babits Mihály mellett, Kőszegi László pedig ellene fogalmazott meg egy nyilatkozatot. Az ingerült hangulatot jelzi, hogy – a jegyzőkönyv szavaival – Babits végül „a maga részéről is kéri az igazgatót Kőszegi nyilatkozatának felterjesztésére."

Babits megteszi a kért nyilatkozatot. November 7-én, vasárnap több fővárosi lapban olvashatók az alábbi sorok:

Mélyen tisztelt Szerkesztő Úr!

Kérnem kell a következő soroknak b. lapjában való szíves közzétételére:

A Budapesti Hírlapban Dunántúli név alatt ellenem intézett támadásokra nem akartam reflektálni, de mivel Dunántúli újabb levelében tanári működésemnek, sőt tanárkollégáimnak hazafiságát is kétségbe vonni látszik, kötelezve érzem magam annak kijelentésére, hogy bár mindenkinek joga van megjelent verseimet tetszése és tehetsége szerint magyarázni, senkinek jogát sem ismerhetem el arra, hogy ártatlan verssorok rosszindulatú kommentálásából tanári tevékenységem megrágalmazására vagy éppen az egész magyar tanárság meggyanúsítására terjeszkedjen ki.

Kiváló tisztelettel

Babits Mihály

Rákosi Jenő elégedetlen volt a nyilatkozattal: szerinte nem „ártatlan", hanem „gonosz és cinikus" sorokkal zárul a vers. Azt is helytelenítette, hogy a költő az írását a Budapesti Hírlapon és a Pesti Naplón

kívül a „cucilista" Népszavához és a „szabadgondolkozó" Világhoz is eljuttatta. A későbbi *Levelek*ben Dunántúli a vers egészéről is elmondja lesújtó véleményét: a „tartalmában igen elcsépelt" „ízetlen ömlengés"-t „ízléstelen, durva, cinikus és hazafiatlan" alkotásnak tarja. Úgy érzi, hogy ennek a költeménynek a hátterében is két „világnézlet" közötti összecsapásról van szó. Az egyik az individualizmus szellemét sugallja, „amely az egyén kultuszával züllésbe vitte a nemzetet, ahol az állam hatalmát kezébe tudta keríteni; züllésbe vitte az irodalmat a nyugatosokkal, a holnaposokkal, az adyzmussal – s természetesen azokkal, akiktől Ady tanulta a maga megemészthetetlen s ma már értelmetlenségbe fúlt leckéjét. A másik (régies alakban leírt) „világnézlet" a konzervatív, nemesebb ideálok kizárólagosságát hirdeti, ennek alapja a „nemzet, haza, hagyomány, önfeláldozás, az Isten és a szeretet". [14]

A novemberi értekezlet a Gaal Mózes-i iskola tantestületének hagyományos baráti légkörét kedvezőtlenül befolyásolhatta. A pedagógusok közötti kapcsolat az „ártatlan verssorok" ellentétes értelmezése, kommentálása miatt – főleg a költő jelenlétében – feszültté válhatott. A kollégák egy részének nyílt, elutasító állásfoglalása bánthatta Babitsot, kényelmetlenül érezhette magát a tanári szobában. A rossz hangulat, a kirekesztettség érzése nagy tehertételt jelenthetett számára, mely lelkiállapotát is érzékenyen érintette. A költő számára a tisztviselőtelepi évek békés, nyugodt időszaka véget ért. Az utolsó telepi témájú verse (*Haza a Telepre*) 1914. július 16-án jelent meg. Ezután életének erről a közel három és fél éves színhelyéről, a következő hónapok további kellemetlen eseményei miatt, alig beszél, interjúkban, cikkekben sokkal többet emlegeti Baja, Szeged, Fogaras és Újpest nevét. Ezeken a helyeken – Fogaras kivételével – többször is vendégeskedett, a tisztviselőtelepi gimnáziumban tett látogatásairól, illetve a gimnáziumból érkező meghívásról azonban nincs adat.

A támadások továbbra sem csitulnak. Ignotus levélben[15] biztatja a költőt, szóljon hozzá a „Dunántúli-ügyhöz", bármilyen terjedelmű kéziratot szívesen közöl. Ady nyolcszor szólalt meg az irodalmi háború-

[14]A sajtóvita anyagát közli egy-egy részletet kiemelve és magyarázva ÉDER Zoltán*, Régi napok illata,* Bp., Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2002, 99-135.; a teljes szöveg megtalálható *Ady Endre összes prózai művei, újságcikkek, tanulmányok XI.* s.a.r. LÁNG József, Akadémiai Kiadó, Bp., 1982 (a továbbiakban Ady XI.) és *A vádlott: Babits Mihály* s.a.r. TÉGLÁS János, Bp. 1996, (a továbbiakban *A vádlott 1996)* című kötetben. - Dunántúli, *Levelek*, Budapesti Hírlap, 1915. október 20.; november 9. = *A vádlott 1996*, 40-41.; 67., 70.; [Ady Lajos] Lapszemle, OKTK, 1915. november 1. = *A vádlott 1996*, 51-53.

[15] *Babits Mihály levelezése 1914-1916*, s.a.r. FODOR Tünde, TOPOLAY Ágnes, szerk. SIPOS Lajos, Bp, Argumentum, 2008, 96.

ban,[16] Babits azonban nem vesz részt a személyét is érintő hírlapi csatározásban. Hallgat. Ő az egyetlen, aki nem ír vitacikket, csak a kollégái által kikényszerített nyilatkozatában tiltakozik – elsősorban tanártársai védelmében – a hazafiatlanság vádja ellen. Az „ízléstelen" minősítésre is itt válaszol, némi gúnnyal írja, hogy versét mindenkinek joga van „tetszése és tehetsége" szerint magyarázni. Keserű védekezését csak a Nyugat 1915. november 16-i számában közreadott *Versek előszavakkal* című kis füzérében adja elő. Az öt költeményt azzal a vallomással bocsátja útjára, hogy ennek darabjai „pro domo íródtak, igazában nem is a nyílvánosság elé." Az ötödik, a *Vers támadásokra* című költeményt a következő két mondattal vezeti be: „Pro domo – minden megjegyzés nélkül. Tetszés szerint kommentálható." Ez az „akasztófahumor – Rába György szavaival – a hírlapi támadások kommentárjaira vág".[17] Pohárköszöntő formájában dalolva mond keserű dolgokat a hazáért aggódó és személyes sorsa miatt elkeseredett költő. Újra megjelenik a kedves kisujjának motívuma. A „vérizű nedüt" tartalmazó poharát ilyen gondolatokkal emeli fel:

Az emberekre a második,
hogy adjon az isten észt nekik,

Most ezt is szótlan, harmadikat,
a kedvesem kisujja miatt!

Hadd áldozom még e poharat
minden gyönyörért ami megmaradt,

jóért és rosszért, ami csak ért,
bántalmakért és bánatokért.

A Babitson kívül a tanárok mellett kiálló Ady Lajos, a költő öccse is a kritikák kereszttüzébe kerül. Ő azonban meghátrál, magyarázkodásra kényszerül. Az Országos Középiskolai Tanáregyesület 1915. november 18-i ülésén – döntését részletesen indokolva – felajánlotta lemondását a Közlöny szerkesztői tisztéről. Kijelentette, nem a verstöredéket vette védelembe, hanem azt kifogásolta, hogy egy elhibázott közlemény miatt a „hazafias munkát végző" kollégáit marasztalták el. Figyelmeztetni akarta Dunántúlit arra, hogy „irodalmi nyilatkozatokért ne támadja az

[16] N. PÁL József, *„…de mit csinálnak azok a kevesek, kiknek szívét egyformán rontja győzelem vagy vereség?"* Rákosi Jenő vitája a nagy háború idején, I – III. Hitel, 2009. június. 98.
[17] RÁBA György, *Babits Mihály költészete 1903-1920*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981 (a továbbiakban *Rába 1981)*, 485. – A *Vers támadásokra* a *Recitativ* kötetben már *Pro Domo* címen jelent meg, és az „előszó" két mondatát sem tartalmazza.

írók helyett – a tanárt." Az igazgatótanács jelen levő 14 tagja azonban védelembe vette őt (nem úgy, mint a főgimnázium tantestülete Babitsot!), nem fogadja el lemondását, hangsúlyozzák azonban azt is, nem tartják szerencsésnek a szerkesztő jó szándékú, a tanárságot védő, de félreérthető sorait. Az igazgatóság sajnálatát fejezi ki a történtek miatt, és nyomatékosan megismétli: munkájukat továbbra is „a nemzeti eszmények kultusza" vezérli. Az ülésen ott volt Gaal Mózes is, de Sajó Sándor főtitkár beszámolója (cikke)[18] nem említi, hogy iskolájának tantestületi értekezletéről beszámolt, vagy Babits mellett szót emelt volna. A tanár úr nevét egyetlen hozzászóló – még kedves professzora, a hajdani egyetemi szeminárium vezetője, Négyesy László – sem említi meg. A költő a gimnázium könyvtárában is megtalálható Közlöny cikkét olvasva tisztában lehetett azzal, hogy tanárként ő nem számíthat az egyesület megértésére, védelmére.

Dunántúli aláírással 1915. december 5-én jelenik meg az utolsó cikk a Budapesti Hírlapban. Ebben nem csak Ady Lajost és a Tanáregyesületet kritizálja a szerző, hanem ismét megvádolja a „tanárt egy frivol, sőt cinikus verséért, amelyben akkor, amikor százezrek rohannak a halálba a király és a magyar zászló védelmére; […] akkor a körömről való ízetlen és ízléstelen ömlengések után azt kiáltja oda a vers olvasói buzdítására, hogy a szeretője kis körméért szívesebben adná oda a csobogó vért, mint *száz királyért, lobogóért*." – Rákosi Jenő ezzel a cikkel lezárja a Babits elleni harcot.

A Babits Mihály elleni támadás megindulása után két és fél hónappal a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium is lép: a költő-tanárt rövid úton (talán indoklás nélkül!), a tanév közben, 1916. január 8-án kelt határozatával tanári állásából, a tisztviselőtelepi főgimnáziumból eltávolítja, „más működési körbe", a Budapestvidéki Tankerületi Főigazgatóságra helyezi „szolgálattételre berendelt r. tanár" minőségben.

Arra nincs adat, hogy az iskolában készült jegyzőkönyv másolata vagy Kőszegi beadványa eljutott-e a főhatósághoz. Az elhelyezés okaként egyesek a denunciálást szokták emlegetni: az Új Nemzedék szerint „valaki névtelen levélben beárulta az Ady ellen döntő offenzívára szánakozott Dunántúlinál, hogy ő is, Babics [!] is hazafiatlan verseket ír, és az elszánt Dunántúli tovább jelentette a Babicsot [!] a magyar kultuszminiszternek."[19] A „névtelen" levélíró kiléte azonban – ha egyáltalán volt – nem állapítható meg. „Feljelentőként" a rövid életű Az Ember című politikai hetilap egyedül Rákosi Jenőt nevezi meg, aki ugyanazt tette Babitscsal, mint Adyval, de ezzel őt a „kenyértől is megfosztotta." Juhász Gyula szintén

[18] SAJÓ Sándor, *Egyesületi élet*, OKTK, 1915. december 1. = *A vádlott 1996*, 187-194.
[19] *A vádlott 1996*, 112.

úgy tudja, hogy ő volt a „perzekutor", akinek „hatalmi szava nyomán indítottak vizsgálatot Babits Mihály, a tanár ellen a háborúban".[20] Rákosi azonban kezdettől fogva tiltakozik a vád ellen, ő csak egy nyilvánosan, mindenki által olvasható helyen megjelent műről alkotott véleményt, hazafiatlanságról és nem hazaárulásról beszélt. Hozzáteszi azt is, hogy „Ha tudnék valahol hazaárulót, akár tanárt, akár mást, egy pillanatig sem késlekedném, hanem az ügyészség kezébe adnám."[21] A költő négyszer nevezi meg – becsmérlő jelző nélkül – támadóját: kétszer Dunántúli nevét írja le, kétszer a valódi nevét mondja ki, de csak egy, az 1918-as „őszirózsás" forradalom után adott interjúban említi meg „feljelentő"-ként Rákosi Jenőt, 1923-ban már, mint „legkülönb" üldözőjére emlékezik.[22] A sajtóháború kirobbantójával és vezérével tehát nem folytat személyeskedő, heves vitákat, nem kerül vele olyan „kibékíthetetlen" ellentétbe, mint a húszas évektől Szabó Dezsővel, vagy a harmincas évek második felétől Németh Lászlóval. Babits a riporterekkel való beszélgetés során tanári pályáról való ideiglenes elmozdítását legtöbbször háborúellenességével magyarázza.

Megbékélés a „tehetség dolgában nem közönséges, figyelemre méltó ember"-rel

A Budapesti Hírlapban 1915 decemberében megjelent Dunántúli cikk után megváltozik Rákosi kritikai hangja Babitscsal szemben. Írásaiból eltűnnek a bántó, kemény megállapítások, nem ír többet a tanár úr hazafias érzületéről és nevelő munkájáról, a tárgyilagosabb szemléletű írásaiban egyre több lesz az elismerő megállapítás, megbecsülés, de a költő lírájával ezután sem tud megbarátkozni.

Rákosi 1917-ben visszafogott hangon még egyszer megfogalmazza fenntartásait a modern költészettel szemben, de Babitsról már tesz egy tehetségét elismerő megjegyzést.[23] Ennek közvetlen előzménye, hogy a Pesti Naplóban Vadnai Béla interjút készített a 92 éves Lévay József költővel, aki elmondta, Gyóni Géza versei távol állnak „attól a magaslattól, hová barátai emelni szeretnék." Rákosi a Budapesti Hírlapban védelmébe vette az orosz fogságban lévő költőt, akiről már korábban

---

[20] *Nem tudom elviselni Rákosi Jenőt*, Az Ember, 1919. február 11.; JUHÁSZ Gyula, *Öregek és fiatalok*, Délmagyarország, 1926. június 11.

[21] Budapesti Hírlap, 1915. november 4. = *A vádlott 1996*, 56.

[22] *Babits Mihály, Riportok, interjúk, nyilatkozatok, vallomások*, s.a.r. TÉGLÁS Andrea, TÉGLÁS János, szerk. SIPOS Lajos, Bp., Magyar Napló, 2018. (a továbbiakban: *Riportok 2018*) 25, 32, 107. – Török Sophie a *Naplójegyzetek*ben ezt írja róla: „Rákosi Jenő és más apró Nyugat ellenségek alacsony intrikái folytán fegyelmit indítottak ellene…"

[23] - ő, *Versekről – poétákról*, Budapesti Hírlap,1917. február 3.; V[adnai] B[éla], *Tudomány, irodalom*, Pesti Napló, 1917. február 2. és Pesti Napló, 1917. február 4. = *Ady XI.* 553-554.

kijelentette, hogy a háború előtt a „poétai dőzsölők" kurjongatásaitól itthon nem jutott szóhoz, de most a „világháború revelálta Gyónit nemzete számára."[24] Újra kritizálta a modern irodalmat is, megállapítva, hogy költői most a sivár, zavaros jelenükből a múlt jeleseihez menekülnek. Példaként Babitsot hozza fel (de háborúellenes, „hazafiatlan" verseit már nem említi meg), „aki tehetség dolgában nem közönséges figyelemre méltó ember, s aki munkáiban voltaképpen nem követni látszik az új költő evangéliumot, hanem mintha csupán koncessziót tenne neki, régebben Dantéhoz menekült, újabban Shakespeare-be merült, hogy lelki fürdőt vegyen a füstös gyári munkanapok után, melyeket a Nyugat költői officináiban töltött melengető baráti körében." Lévay másnap ismét nyilatkozott, nemcsak Gyóniról, hanem az új irodalomról is: „Ám Gyóni Géza legfeljebb a témában érdekes, mert a háborúról ír, és a háború most mindenkit érdekel. Költőnek, vérbeli költőnek tartom Adyt, Babitsot, Kosztolányit is, meg a többieket is." Rákosi erre már nem reagált, tisztelettel meghajolt a tizenhét évvel idősebb költő nyilatkozata előtt, Adyt sem támadta többé, sőt halálakor tisztelettel beszélt költészetéről.

Babits az állásának elvesztését okozó sajtóhadjárat után sem gondolt gyűlölettel támadójára, sőt meg tudott békélni a négy évtizeddel idősebb íróval. Nem ellenséget, hanem ellenfelet látott benne, aki a konzervatív értékek mentén bírált: elmarasztalt vagy dicsért. 1920-ban a forradalmak alatti tevékenységéért meghurcolt, tanári nyugdíjától megfosztott költő ismét kapcsolatba került a Tanácsköztársaság idején üldözött és egy hónapra letartóztatott,[25] a húszas években pedig a szélsőjobb által kárhoztatott Rákosi Jenővel. A nagyhatalmú kiadó-újságíró ekkor már nem teljesen az 1914-1918 közötti cikkeinek a szellemében gondolkodott. 1919 után – Sipos Balázs szerint – „a Rákosi – Nyugat viszony megváltozott, kiegyensúlyozottabb lett. A szerepelők respektálták egymást." A hírlapíró-fejedelem 1926-ban, nyolcvannégy éves korában írt *Emlékezések* című memoárjában beismeri, hogy korábban „Adyról és iskolájáról igen gyakran írtam, és valóságos irodalmi hadiállapot fejlődött ki köztem s az úgynevezett Holnaposok vagy Nyugatosok között." Mostanra azonban Ady Endre költészetéről vallott nézeteit is finomította: „Nekem az volt a véleményem – olvasható könyvében –, hogy Ady egy ritka, de megtévedt költői talentum…", aki a magyar nemzetnek sok kárt is okozott, mert a forradalmat készítette elő, hiszen „mikor a nemzet legválságosabb napjait élte, és szüksége lett volna minden erejének összeszedésére, akkor egy magyar költő lantját azok élén pengette, akik a nemzeti szerencsétlenség

[24] Dunántúli, *Levelek*, Budapesti Hírlap, 1915. október 14. = *A vádlott 1966*, 28-29.
[25] SCHILLER József, *Rákosi Jenő. Egy magántitkár feljegyzései*, Bp., Káldor, 1933.

áradatának vizein nem a part felé, hanem a háborgó vizek örvényei felé iparkodtak terelni az ország hajóját." Összegzésül megállapítja, hogy „Egy meghasonlott, önző, szertelen, de gyáva, hiú, falánk, fennhéjázó, de önérzettelen, ideálok nélkül való kornak ő volt a nagy és igaz költője Magyarországon."[26]

Könyvében Babitsot támadó cikkeiről nem tesz említést, a Dunántúli álnevet sem írja le és Gyóni Géza költészetének jelentőségéről sem beszél. Az első világháború rémületes fegyvereinek pusztítására azonban megrendülten emlékezik.[27]

Babits érzékenységét, költői büszkeségét félretéve, a kellemetlenségeket feledve, a tisztelet és a megbékélés jegyében elküldi neki a Divina Commedia második részének fordítását is. A Budapesti Hírlap főszerkesztője méltányolja közeledését, nem foglalkozik a múlttal és a költőnek a „forradalmi gyászos komédiá"-ban való részvételével. Ismét tollat ragad, és 1920. augusztus 29-én megjelent négy kötetet ismertető cikkében *A purgatórium* fordításáról is megemlékezik rövid, harminchárom soros, az előző cikknél közvetlenebb hangú, több elismerést tartalmazó recenziójában. „Babits Mihály pedig egy szenvedelmes, mondhatnám, fanatikus fordító – írja Rákosi Jenő –, kinek gyönyör, ugy látszik, az eredeti mü nehézségeivel birkózni, alkudni a szöveggel, küszködni önmagával…" Külön örömmel fogadta azt, hogy a mű „jelen kiadását még azzal a gyöngéd ötlettel is feldiszitette, hogy Szász Károly, Dante egyik első magyar forditója emlékének ajánlotta." Két hónappal később a Szeged című lap az ötven esztendős írói pályáját méltató cikkében megemlíti, hogy az irodalomtörténet „nem fogja elfelejteni azt, amit Adyval és Babitscsal csinált, de az öreg Rákosi Jenő dicséretére azt se feledjük el, hogy a halott (és halhatatlan) Ady Endre koporsójához ő vitte az elismerés legszebb pálmaágait és Babits új Dante fordításának jelentőségét ő éreztette néhány sorban a legigazabban éppen a mai napokban."[28]

Három évvel később, 1923 márciusában eljuttatta hozzá a Révai Kiadónál Zádor István könyvdíszeivel megjelent *A paradicsom* fordítását is. Rákosi Jenő őszinte, meleg sorokban köszönte meg Dante művének harmadik részét, és külön hálját fejezte ki „a megtisztelő dedikáció"-ért. Míg az 1912-es levelét a hivatalos „Híve", ezeket a sorokat a melegebb

---

[26] RÁKOSI Jenő, *Emlékezések*, Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvágy, 2009., 244 – 247.

[27] „Ami nagyszerűt, dicsőt, csodálatosat az emberi kutatás, tudás és alkotó erő az európai civilizáció elért tetőfokán produkált – olvasható könyvében -, azt mind a gazdag álnokság, önzés és haszonlesés vette a kezébe, hogy pusztító fegyverül használja fel az ember ember, nemzet nemzet ellen." Ezeknek a szörnyűségeknek, egyik jellemzője volt „az ártatlan honnmaradtak kiéheztetése a blokád által". (SIPOS Balázs, *Rákosi Jenő: Emlékezések*, Irodalomismeret, 2011. 30, 35.)

[28] *Rákosi Jenő*, Szeged, 1920. október 24.

„Üdvőzletettel s tisztelettel s köszönetem megismétlésével" záró formula után írja alá. A nyolcvanegy éves mester a Budapesti Hírlap 1923. június 9-i számában[29] öt hasábos tárcában, az 1-2. oldalon részletesen ismertette a Babits átültetésében megjelent művet. Ennek a recenziónak az újdonsága az, hogy már nem más művek társaságában és csak néhány sorban foglalkozik a megjelent fordítással, hanem az egész írást Danténak és Babitsnak szenteli. Külön kiemeli, hogy a fordítás „Példátlan szeretet, lelkesedés és munka eredménye". Nagyon tapintatosan, nem gúnyosan, a kritika élét tompítva, hozzáteszi, „bizonyosan van hiba és botlás benne", „De – rögtön így folytatja - az egész olyan impozáns munka, hogy nevetségesnek tetszenék nekem görcsöket keresni a tölgyön a mikor gyönyörködhetem egész nagyságának fenségében." A Révai Testvérek Irodalmi Társaságának egyik lelkes vezetője nagy megtiszteltetésnek érzi a cikket, és óvatos udvariassággal arra kéri Babitsot, hogy köszönje meg az álnév mögé rejtőzött szerző szép írását. Hálálkodó levélről nem tud a Kézirat katalógus, de egy a Magyarországban (1923. december 8-án) megjelent interjúban már elismeréssel szól egykori ádáz kritikusáról: „Tudtam, hogy Magyarországnak mit jelent a béke s mit jelen a háború, jobban, mint azok, akik üldözték pacifizmusomat, s akik közül a legkülönb: Rákosi Jenő, ma már látja talán, hogy bennem is hű aggodalom égett ezért a kalandokba hajszolt magyarságért…"[30]

Ezután Rákosi Jenő a Dante fordítás jelentőségét elismerő, nagyrabecsülő kritikák mellett a költő egész irodalmi munkásságáról is tárgyilagosan, egyes részeiről meleg hangon nyilatkozik. Elsősorban epikai munkásságát dicsérte. A *Timár Virgil fia* című regényről ezt mondta Szabó Lőrincnek: „Nagyon szép munka, a legfinomabb lélekelemzés, amit mostanában vagy egyáltalán magyarul olvastam. Olyan lelki mozdulatokra, oly finom, meglepő és mély megfigyelésekre találtam benne, hogy nem is tudok hozzá hasonlót. Csodálatosan szép mű." Egyedül a mű komor hangulatától idegenkedik, szerinte „Babits gyönyörködik az ember nyomorúságában, és sehol sem lát boldogságot. Szerencse, hogy nem ő az isten, különben nem lenne boldogság a földön." – Még Forbáth Sándor kötetéről közzétett recenziójában is tesz

[29] Rákosi Jenő cikkei a Budapesti Hírlapban Babits Dante-fordításairól: *Orgonaszó. Versolvasmányaimról* [Babits Mihály, Dante-fordítása], BH, 1913. január 7. 1-4.; *Irodalom.* [Babits – Dante], BH, 1920. augusztus 29. 1-2.; *Dante* (A Paradicsom Babits Mihály fordításában), BH, 1923. június 9. 1-2. (Az írások –ő. szignóval jelentek meg.)

[30] *Riportok 2018*, 106-107.

egy elismerő megjegyzést az előszó szerzője, Babits felé: bevezető sorait „költeményszámba" menő írásnak minősíti.[31]

Babits irodalmi munkásságát sommásan így értékelte 1924-ben a Prágai Magyar Hírlap munkatársának adott interjújában: „Babits Mihály, mint költő utánozza Adyt és társait. Sokkal többre becsülöm őt, mint esztétikust. Ítéletei egységesek, megállapításai szellemesek s becsületes munkát végzett Shakespeare, Dante és a római klasszikusok fordításával. Mint elbeszélő finom és élvezetes."[32]

1927-ben kiáll – a német (Thomas Mann, Heinrich Mann, Jakob Wassermann), az osztrák (Franz Blei), a dán (Georg Brandes) és a magyar írókkal (Heltai Jenő, Karinthy Ferenc) együtt – az akkor szerveződő Baumgarten Ferenc Irodalmi Alapítvány mellett. A jobboldal a „zsidó" alapítvány „nemzetellenes tendenciát követő" célkitűzéseit, alapelveit bírálja, a család pedig az örökhagyó „épelméjűségét" vitatva, bírósági úton akarja a végrendeletet érvénytelenné nyilváníttatni. Rákosi Jenő – a per idején – megdöbbenéssel fogadja, hogy a rokonok a nagylelkű adományozó végakaratát megtámadták és örökségét nem akarják a magyar íróknak juttatni.[33]

A Rákosi Jenő halála után 1930-ban kiadott négy és félszázoldalas emlékkönyvben barátja, Síkabonyi Antal irodalomtörténész így foglalja össze kettőjük kapcsolatát: „Ady Endréhez hasonlóan támadta Rákosi Jenő a háborútól megfertőzött légkörben Babits Mihályt is. De később Babits nagy tehetségét is elismerte Dante fordításáról szóló cikkében és más alkalmakból is. Babits Mihály, tudom, az új magyar irodalomban legjobban érdekelte."[34]

[31] SZABÓ Lőrinc, *A legnagyobb élő kritikus a régi és a modern irodalomról*, Az Est, 1922. november 1.; -ő. *Játékhajó. Forbáth Sándor versei*. Babits Mihály előszavával, Budapesti Hírlap, 1922. október 5.
[32] dr. VASS Béla, *Rákosi Jenőnél*, Prágai Magyar Hírlap, 1924. január 20.
[33] *Magyar írók a Baumgarten-alapítvány megtámadása ellen*, Pesti Napló, 1927. szeptember 2.
[34] *Rákosi Jenő élete és művei*, szerk. SÜLE Antal, Fővárosi Könyvkiadó, 1930, 174.